

Список використаної літератури

1. *Белоусов В.И.* Проверка показаний на месте в ходе предварительного расследования: науч.-практ. пособ. / В.И. Белоусов, А.И. Натура. — М.: Юрлитинформ, 2006. — 144 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. — К.: Юстініан, 2012. — 1224 с.
3. Настільна книга слідчого: [наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. — К.: Вид. Дім “Ін Юре”, 2003. — 720 с.
4. *Стратонов В.М.* Деякі особливості організації і тактики відтворення обстановки та обставин події / В.М. Стратонов // Вісник Запорізького юридичного інституту. — Запоріжжя, 1999. — № 3. — С. 120–124.
5. *Чернецький О.К.* Слідчий експеримент в кримінальному судочинстві: тактика і психологія: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О.К. Чернецький — Х., 2013. — 218 с.

Резюме

В статье рассмотрены вопросы участия специалиста-криминалиста в следственном эксперименте, проводимом с целью установления специальных или профессиональных навыков лица. Определены виды помощи, которые может предоставить специалист-криминалист следователю в ходе проведения данного следственного (розыскного) действия.

Summary

The article describes the features of the involvement of specialist-criminalist in an investigational experiment which is conducted to determine special or professional skills of a person. The types of assistance that can be provided by the specialist-criminalist in the course of investigational (serching) actions are defined in the article.

УДК 343.985

**М.Ф. Сокиран, канд. юрид. наук, ст. наук. співробітник,
провідн. наук. співробітник**

Науково-дослідна лабораторія з проблем експертно-криміналістичного забезпечення діяльності ОВС навчально-наукового інституту підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів Національної академії внутрішніх справ

ОТРИМАННЯ СЛІДЧИМ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ ЗА УЧАСТЮ СПЕЦІАЛІСТА

Розглянуто окремі питання отримання слідчим зразків для порівняльного дослідження за участю спеціаліста. Надано рекомендації щодо підвищення ефективності провадження цієї слідчої (розшукової) дії.

Успішна діяльність правоохоронних органів щодо попередження, припинення, розкриття та розслідування злочинів неможлива без ефективного застосування сучасних науково-технічних засобів і спеціальних знань. В процесі розслідування злочинів у слідчих виникає необхідність у використанні спеціальних знань при призначенні і проведенні різних видів експертиз. Проведення ідентифікаційних досліджень неможливо без отримання зразків для порівняльного дослідження. Специфіка окремих зразків вимагає для їх отримання застосування науково-обґрунтованих методик та залучення спеціалістів у різних галузях наукових знань.

За останні десятиліття в судовій експертизі відкрилися нові можливості дослідження речових доказів, з'явився ряд експертиз, проведення яких засноване на використанні спеціальних знань у галузі мікробіології, інформатики, фізики, хімії. У зв'язку з цим ускладнюються прийоми вилучення й відібрання зразків, а також правила підготовки їх до експертного дослідження.

У науковій літературі окремі проблеми процесуального порядку і тактики отримання зразків для порівняльного дослідження для проведення експертиз розглядали такі науковці, як Ю.П. Аленін, В.Д. Басай, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Т.В. Варфоломеєва, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, І.І. Когутич, В.П. Колмаков, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, І.П. Красюк, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, О.О. Садченко, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, В.В. Тищенко, І.Я. Фрідман, В.В. Ціркаль, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило та інші вчені. Однак в умовах дії нового кримінального процесуального законодавства [1] ціла низка теоретичних та практичних питань стосовно тактики отримання зразків для експертизи за участю спеціаліста потребує подальшого дослідження з метою надання дієвих рекомендацій працівникам судових та правоохоронних органів.

В даній статті аналізуються особливості використання спеціальних знань при отриманні зразків для експертиз за участю спеціалістів і внесення пропозицій щодо підвищення ефективності провадження цієї слідчої (розшукової) дії відповідно до положень нового Кримінального процесуального кодексу.

Відповідно до ч. 1 ст. 245 КПК України, у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за провадженням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання

зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом. Відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів передбаченими статтями 160–166 КПК України. В свою чергу відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України (освідування особи), тобто здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря, які залучаються для проведення процесуальної дії як спеціалісти.

Якщо відібрання біологічних зразків супроводжується оголенням особи, то відповідні маніпуляції здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, у якої зразки відбираються. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при відібранні біологічних зразків особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу.

Перед початком відібрання біологічних зразків особі пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно віддати біологічні зразки. Про відібранні у особи біологічних зразків складається протокол.

При відібранні біологічних зразків не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або є небезпечними для її здоров'я.

Якщо особа відмовляється добровільно надати зразки для експертизи, то слідчий складає протокол, який в подальшому може стати підставою для звернення з клопотанням до слідчого судді про примусове відібрання зразків для проведення експертизи.

У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160–166 КПК України (тимчасовий доступ до речей та документів), має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово.

Отримавши ухвалу суду з дозволом на примусове відібрання зразків слідчий, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України, уповноважений доручати проведення відібрання зразків відповідним оперативним підрозділам.

Такі доручення слідчого, відповідно до ч. 3 ст. 41 КПК України, є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом та виконуються відповідно до положень КПК України, ЗУ “Про міліцію” [2] та інших законодавчих актів України.

Примусове відібрання зразків здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України, якою передбачено можливість залучення лікаря до проведення вказаної процесуальної дії.

Зазначений порядок отримання зразків речей та документів на підставі рішення слідчого судді, а зразків біологічного походження, — рішення прокурора, занадто складний та довготривалий, який частково обмежує самостійність і незалежність слідчого, що негативно впливає на оперативність досудового розслідування. Адже наділений правом на призначення експертизи і при цьому обмежений в можливості самостійно (без слідчого судді, прокурора) отримати необхідні зразки, слідчий обмежений в спрямованості розслідування, що безперечно впливає і на якість його діяльності.

Відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України, а також відомчих наказів [3–5], спеціалісти залучаються для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду. Їм надаються відповідні права та покладаються певні обов'язки. Про участь спеціаліста у проведенні процесуальної дії зазначається у протоколі. Своєю участю спеціаліст не підміняє особу, що провадить досудове розслідування і її дії в отриманні зразків для експертного дослідження. Він діє за завданням цієї особи і забезпечує технічну сторону цієї дії, тобто керуючись своїми спеціальними знаннями, бере участь в створенні умов, необхідних для отримання належних порівняльних зразків і їх закріплення.

Під зразками для порівняльного дослідження розуміють різні матеріальні об'єкти з ознаками інших об'єктів, що відображуються на них, або ж об'єкти, що володіють своїми власними якостями і властивостями, які використовуються для ідентифікації або встановлення родової (групової) належності осіб, тварин, різних предметів, речовин, а також встановлення інших обставин, що сприяють розкриттю і розслідуванню злочинів [6, с. 32].

У широкому розумінні зразками для порівняльного дослідження є:

- зразки матеріалу або речовини (крові, волосся тощо);
- зразки — безпосередні відображення (відбитки пальців тощо);
- зразки — складні відображення навику як своєрідного прояву динамічного стереотипу, вираженого в почерку, професійних прийомах тощо;

- зразки — фотозображення (альбоми для впізнання злочинців тощо);
- зразки — “середні проби” і інші зразки, які можуть бути порівняльними об’єктами при встановленні групової приналежності (сорт, клас, вид тощо).

Також зразки діляться на “вільні”, які вилучаються в процесі огляду місця події, виїмки в ході тимчасового доступу до речей і документів, обшуку (наприклад, вільні зразки почерку підозрюваного), і експериментальні зразки, які можуть бути отримані в ході проведення процесуальної дії, передбаченої ст. 245 КПК України спеціально для проведення конкретної експертизи.

Допомога спеціаліста слідчому у отриманні зразків доцільна на всіх етапах: підготовчому, робочому і заключному.

При підготовці до проведення даної процесуальної дії спеціаліст може допомогти слідчому визначити, які зразки і в якій кількості необхідні для експертного дослідження, які необхідні умови для їх отримання, як краще провести їх вилучення, які потрібні матеріали, інструменти, пристрої, предмети тощо. Для цього спеціалісту потрібно ознайомитися з матеріалами кримінальної справи, вивчити сліди, документи і речові докази.

При вирішенні питання про кількість зразків необхідно орієнтуватися на вироблені практикою норми для тих або інших видів експертиз [7, с. 436]. Для проведення трасологічних експертиз — два-три зразки; почеркознавчих — вісім сторінок тощо.

Надзвичайно важливо визначити умови експериментального отримання зразків, створити ці умови і забезпечити їх дотримання з тим, аби в зразках відображувалися (збереглися) ознаки, необхідні для порівняльного дослідження. Функції спеціаліста на стадії підготовки полягають в наданні допомоги слідчому при визначенні необхідних для отримання зразків і їх кількості, складу учасників даної процесуальної дії, місця і часу її проведення, науково-технічних засобів і порядку їх використання. Так, для отримання експериментальних зразків почерку підбирається певний папір, авторучка (чорнильна, шарикова тощо), створюються умови, наближені до умов написання відповідного документа.

Залежно від характеру і виду зразків для порівняльного дослідження, в їх отриманні можуть брати участь спеціалісти-криміналісти (почеркознавці, трасологи), біологи і судові медики, техніки-стоматологи тощо.

При виклику спеціаліста слідчий має бути впевнений, що він знає про це і прибуде своєчасно. Що ж до робочої і заключної стадій, то

вони реалізуються при використанні тактичних прийомів в конкретних методиках отримання зразків.

Існують наступні тактичні прийоми, що використовуються при отриманні експериментальних зразків для порівняльного дослідження:

- встановлення безсумнівності походження зразків від певного об'єкту;
- забезпечення отримання зразків необхідної кількості;
- забезпечення дотримання вимог законності, морально-етичних норм;
- широке використання спеціальних знань, техніко-криміналістичних й інших технічних засобів.

В даний час використовуються методики отримання різноманітних зразків почерку, крові, сперми, волосся, пальців і долонь рук, слідів ніг, зубів, запаху. Правильне використання розроблених методик забезпечується участю відповідного спеціаліста, який використовує в цих цілях свої спеціальні знання.

За допомогою технічних засобів він під керівництвом слідчого не лише отримує зразки для порівняльного дослідження, але і контролює цей процес. Так, в практиці зустрічаються випадки, коли злочинці, боячись викриття, намагаються викривити (змінити) отримувані у них зразки. Найчастіше це здійснюється при відборі зразків почерку. Тому потрібна особлива увага, аби своєчасно присікти маскуванню почерку. Для цього розроблені спеціальні правила отримання зразків. Допомогти тут можуть і спеціальні прилади (варіографи), які реєструють перешкоди при русі ручки, олівця і свідчать про спробу маскуванню почерку. Спеціаліст може взяти участь і у визначенні придатності відібраних зразків для порівняльного дослідження.

При отриманні експериментальних зразків у вигляді доріжки слідів ніг, відбитків рук, слідів зубів спеціаліст може висловити рекомендації з приводу об'єктів, на яких необхідне отримання експериментальних слідів, як вони мають бути підготовлені, які ділянки слідовідображуючих поверхонь повинні знайти в експериментальних слідах якнайповніше і чіткіше зображення, сформулювати доцільний порядок необхідних дій із отримання порівняльних зразків, запропонувати певні науково-технічні засоби для цього і методи закріплення отримуваних експериментальних зразків.

Наприклад, виявивши сліди рук, виявлені на місці події, спеціаліст може встановити, що вони залишені ділянками папілярних узорів, розташованих безпосередньо біля нігтів пальців, або певними ділянками долонних поверхонь тощо.

Залежно від цього він може запропонувати спеціальні прийоми, що гарантують отримання експериментальних відбитків відповідних ділянок рук. Якщо отримання відбитків певних долонних ділянок рук є складним, то доцільно доручити дактилоскопіювання спеціалістові. Фахівець, використовуючи дані вивчених об'єктів, відносно яких передбачається призначення експертизи, може висловити міркування відносно умов, в яких повинне відбуватися отримання відбитків рук і інших порівняльних матеріалів, або своїми діями сприяти створенню необхідних умов. Контролюючи якість відображення ознак в отримуваних порівняльних зразках, він може також запропонувати спеціальні прийоми, що забезпечують виготовлення експериментальних відтисків, слідів, зразків почерку тощо в самих різних умовах, у тому числі і наближених до умов розслідуваної події. Такі зразки надалі при проведенні експертизи дозволять встановити межі можливих змін або викривлень відображень ознак досліджуваних об'єктів залежно від конкретних умов.

У ряді випадків спеціаліст в змозі реальніше, ніж слідчий, уявити, які зразки бажано отримати для порівняльного дослідження. Наприклад, з дозволу слідчого, для отримання зразків, він може запропонувати підозрюваному написати зразки тексту стоячи, сидячи, використати для цього певні ручки (авторучки, учнівські ручки тощо), олівці, зобразити графічні знаки (букви) з натиском або без натиску на аркуш паперу, під яким знаходиться тверда або м'яка підкладка тощо.

У випадках, коли отримання зразків, потребує закріплення і ретельної упаковки, цю роботу доцільно доручити спеціалістові, який бере участь в цій процесуальній дії.

Дослідження слідчо-судової і експертної практики показує, що при проведенні експертиз і отриманні зразків для порівняльного дослідження нерідко допускаються помилки [8, с. 28].

Для уникнення помилок слідчому доцільно звернутися за допомогою спеціаліста в наступних випадках:

- призначенні багатооб'єктних експертиз;
- дослідженні викривленого почерку;
- вирішенні питання про виконання рукопису в незвичайних умовах;
- дослідженні коротких або цифрових записів, ксерокопій;
- відсутності вільних зразків почерку;
- необхідності проведення комплексних досліджень;
- дослідженні нових об'єктів і таких, що рідко зустрічаються;

- недостатності розробленості методики збирання і дослідження об'єктів;
- можливості пошкодження або втрати об'єктів при дослідженні;
- призначенні повторної і додаткової експертизи.

Спеціаліст, який бере участь в отриманні зразків для порівняльного дослідження, разом з наданням чисто консультативної допомоги може:

- безпосередньо відбирати зразки;
- створювати належні умови для їх отримання і закріплення;
- з'ясувати умови, що мають значення для подальшого дослідження, при яких мають бути вилучені зразки;
- безпосередньо брати участь в їх отриманні;
- проводити попередні дослідження отриманих зразків;
- здійснювати їх упаковку;
- допомагати кваліфіковано, зафіксувати в протоколі слідчої дії порядок відбору зразків;
- консультувати слідчого у питаннях, пов'язаних з формулюванням завдання експертові.

Підводячи підсумок, необхідно відзначити, що допомога спеціаліста найбільш доцільна при підготовці матеріалів для ідентифікаційних досліджень, при яких обов'язково проводиться попереднє дослідження, від якості якого залежить кінцевий результат. Участь спеціалістів в отриманні зразків і підготовці матеріалів у таких випадках значно підвищують результативність експертизи.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Голос України. — 2012. — № 90–91 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 року (із змінами станом 11.10.2013 р.) // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1990. — № 4. — Ст. 20. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/565-12>.
3. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 09.08.2012 р. № 691; / Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1541-12>.
4. Про затвердження Інструкції про участь працівників Експертної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів: наказ МВС України від 26.10.2012 р. № 962 / Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1946-12>.
5. “Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими підрозділами органів внутрішніх справ України у виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень”: наказ МВС України від 14.08.2012 р. № 700; [Електронний ресурс].—

Режим доступу: <http://document.ua/pro-organizaciyu-vzaemodiyi-organiv-dosudovogo-rozsliduvannj-doc119907.html>.

6. *Грамович Г.И.* Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений: учеб. пособ. / Г.И. Грамович. — Мн.: МВШ МВД СССР, 1987. — 237 с.
7. *Клименко Н.І.* Судова експертологія: курс лекцій: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.І. Клименко. — К.: ІнЮре, 2007. — 528 с.
8. *Абрамова В.М.* Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: дис. ... канд. юрид. наук // В.М. Абрамова. — К., 2004. — 260 с.

Резюме

Рассмотрены отдельные вопросы получения следователем образцов для сравнительного исследования с участием специалиста. Даны рекомендации по повышению эффективности производства этого следственного (розыскного) действия.

Summary

The main issues of receiving by an investigator the samples for a comparative forensic researchment conducted with the help of a specialist are discovered in this articlesamples for a forensic researchment, a forensic expertise, a specialist, investigative actions. Some recommendations concerning the improvement of the effectiveness of conducting this investigative action are also given below.

УДК 343.985

**А.В. Холостенко, канд. юрид. наук,
в. о. начальника кафедры**

Одеський державний університет внутрішніх справ

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

У статті розкриті деякі проблемні питання застосування заходів забезпечення кримінального провадження по злочинам у сфері одержання неправомірної вигоди, зокрема особливості тимчасового вилучення та арешту майна, тимчасового доступу до речей і документів, а також запропоновані шляхи подолання існуючих вад на законодавчому рівні.

Хабарництво в Україні набуло загрозливих масштабів. Тотальна недовіра мільйонів громадян до правоохоронних органів і судів в Україні пов'язана з тим, що хабар сьогодні значить більше, ніж закон, коли винні у скоєнні злочину — звільняються від відповідальності, а невинні — можуть бути покарані.